

MONOSTORI IMRE

„Született lektor vagyok...”

Ács Margit: Érkezés? Indulás?

A *Párbaj* című kitűnő regénye (2016) után nem sokkal jelent meg Ács Margit újabb, ezúttal esszé- és kritikakötete. Az utóbbi bő évtized ide kívánczó írásait szedte sorba, és szerkesztette ciklusokba a legfontosabbakat. Már az előszó elolvasása, majd a tartalommutató tanulmányozása s a kötetben lapozgatás során érezhető, hogy fölkészült és érzékeny íróember munkája ez a kötet. Ennek a megérzésünknek több oka és több markáns jele van.

Először a többműfajúságról kell szót ejtenünk. Illetve még ez előtt a recenzióknak címébe emelt önjellemző megállapításhoz, a „született lektorság” kérdéséhez, jelentéséhez érdemes közelítenünk. Ez a „lektorkodás” ugyanis nemcsak tényleges és fontos életrajzi elem, sőt nem is csak a ki felé szóló kritikai attitűdöt jelenti, hanem önmagára, saját személyére is vonatkozik. Sőt, ebben a kötetben az író erős személyiségének fokmérője éppen a kritikai attitűd: „mindennél jobban szeretem a lelki szabadságomat” – írja egy helyütt. Ennek a szabadságvágynak a megléte és a szabadságnak – régen és most – újra és újra kiküzdése járja át az egész kötetet, s emeli ki a szokványos esszégyűjtemények sorából. S miként utaltunk rá: nemcsak mások, más jelenségek, tőle független világok fölfedezésének folyamatában érzékelhető ez az írói s emberi magatartás, de saját személyiségének föltárulkozásában, megvallásában, szellemének és hitének kialakulási folyamatában is értelmezhető. Sok egyéb jelenség, rá jellemző írói ismérv mellett olyan önszemélyiség-rajz is ez a kötet, amely fölszabadító erejű példázat a mai magyar értelmiség egyik – meggyőződésünk szerint helyes, sőt példás – választható útjáról. (Segítenek megérteni és részletezni, színezní ezt a szellemi életfejlődést a kötetbeli interjúk, amelyek közül gazdag, érdekes és színes tartalmával a Pécsi Györgyivel, illetve a Cs. Nagy Ibolyával folytatott beszélgetések emelkednek ki.)

És ami a már említett többműfajúságot illeti: Ács Margit nemcsak „lektor”, de vérbeli esszéista és szépíró is. Már egy gyors stíluselemzéssel kimutatható lenne ennek a hármasságnak, ennek a műfaji (egszersmind szemléletbeli és eszközhasználati) összefonódásnak, ennek az egyszerre jelenlétnak a kézenfekvő hasznossága, hatékonysága és eredetisége. Említendő az is, hogy a szerző a mindennapjaiban is benne élt, él a kortárs magyar irodalomban, belülről szemléli, érti és érzékeli a – nemcsak irodalmi – jelenségeket. Konferenciák, tanácskozások, viták, írótáborok és más szellemi közösségek rendszeres szereplője vagy éppen szervezője (számos előadása bővített szövegét közli ebben a könyvében), megbízható irodalomtörténeti s állandóan gyarapított jelenkor-történeti ismeretanyaggal. Egyes írókról, életművekről szólva az egész magyar szellemi élet odatartozó fő kérdéseit, vitáit, neuralgikus pontjait találja meg és elemzi. Hamis mítoszokat romboló és egészségesen gondolkodó építő egyszerre. Feltűnő határozottsággal, folyamatos aktivitással és mindvégig etikus néven nevezéssel. A hirtelen rávilágítás egyszerű, ám – önmagára nézve – annál veszélyesebb eszközeivel. Nemegyszer küzdve, odaszúrva és visszavágva, ha kell. Mondhatnánk, hogy kemény, sőt bátor és hatékony ez a gondolkodás és cselekvés, minthogy saját igazságait oly egyszerűen, ám hatásosan tudja elmondani, hogy azok mindenki számára szemnyitogatók lehet(né)nek. (Persze mégsem válnak azzá a szellemi ellenfelek számára, így aztán néhány játszma folytatódik, vagy – némely személyek – éppen nem állnak szóba vele.)

Ács Margit szerény, de önérzetes. Visszahúzó, már-már csöndes, ám szellemében igen aktív. Nagy belső energiákkal és megújuló tartalékokkal. Szinte önkiszákmányolóan gazdag és színes. Feszítően izgalmas, ahogyan ír. Változatosan szép nyelvezetet birtokol (miként jeleztük: esszé-, kritikai és szépírói nyelvezet ez egyszerre), meggyőződéseiben rokonszenves, ám nem rejti véka alá saját bizonytalanságait, megoldatlan kérdéseit sem. Nyugtalan igazságkereső, valóságkutató. Tisztán látóan leleplez és fölfedez. Visszafogottan, ám nemritkán sistergően szellemesen, sőt szarkasztikusan. Leköti az olvasót. Példák sokaságát hozza, ha szükséges, hosszan idéz, majd elemez, véleményt formál és lezár. Tiszteletre méltóan alapos, következőképpen meggyőző és hiteles. Még két-

ségeivel, önkisebbitéseivel, bizonytalanságaival is. Az egyik esszéjét például így kezdi: „Rám pirított ez a könyv. Nem úgy, ahogy a filozófiai elmélkedések szoktak, amelyek olvastán óhatatlanul elkese-
rít, milyen keveset tudok, milyen sok könyvet nem ismerek, mennyire nem tudom használni az egyes ideológiai rendszerek kategóriáit, s mennyire naivak az eszmélésem kezdetétől magammal hurcolt bölcséleti kérdéseim, ha egyáltalán fel merném tenni őket” (*Ahol embervoltunk megszületik*).

Megérteni és megértetni. Például elmagyarázni a nagy hírű politikai és ideológiai korifeusnak, Anne Applebaumnak – 2011-ben – a magyar politikai és gazdasági helyzet állását, azaz a nemzeti kormány egyéves működésének lényegét. (Mindezt úgy, hogy fölvezolja a korábbi „baloldali” erők gárázdálkodását a nemzeti vagyon körül.) Ekképpen: „az »új« elkezdődött, megint elkezdődött egy nemzeti érdekű kormányzás, amely nem akarja beérni a rászakadt válságkezeléssel, a bajok pusztta túlélésével, hanem a siker, a győzelem ízeire is rá akarja kaptatni az országot” (*Újabb levél Amerikába*). Meg akarja érteni és értetni továbbá az afféle politikai és zszurnalisztikai közhellyé koptatott és homályosított fogalmak tartalmát és valódi funkcióját, mint például a „megkésettség” és az erre válaszul kitalált „felzárkózás”. Rámutat, hogy ennek a fogalompárnak a politikai, ideológiai háttére és valódi szerepe, funkciója az, hogy idehaza elültesse a „csökkentértékűség tudatát”. S nem csak az értelmiség köreiből. Annak a csökkentértékűségnek a lassú méreghez hasonló pusztító hatását, amelynek sulykolói mindenféle, a nemzeti gondolathoz köthető szellemi kibontakozást és írói állásfoglalást a „korszerűség”, a „haladó Nyugat” fenyegető erkölcsi fegyverével kívánnák megakadályozni. Ez a törekvés a másodrendűséget akarja elültetni „a magyar emberekben, akiket így a magát fölény helyező, úgymond, korszerű elit könnyebben terelgethet”. Ebben a játéktérben „saját történelmi tudatunk [...] kóros önáltatásnak minősül, köldöknézésnek, a törzsi gondolkodásmód tüneteinek” (*Bezzeg a nyugat!*).

A nemzeti (a nemzetbe ágyazottság) mint tudati és érzelmi ráhangoltság és magatartásminta (úgyszólván végig jelen lévén a kötetben) a központi problémát jelent Ács Margit társadalomtörténeti és irodalmi gondolkodásában. Szilárd és kellően megalapozott kiindulási pont nála ez a pozíció, arról nem is szólva, hogy a magyar közgondolkodás történelmi háttére van mögötte. Ebből a nézőpontból utasítja el a relativista világszemléletet (és világnézetet), amely „paradox módon szigorú dogmává vált, és axiómává az előítélet, hogy valaki vagy nemzeti gondolkodású, vagy tehetséges. [...] Pedig nem lett volna szükségszerű, hogy a nagyvilággal való lépéstartás [...] ekkora kárt okozzon” (*A könyv sorsa*). Mekkora kárt? Például Nagy László, Illyés Gyula, Németh László és mások ki-seprűzésének kísérleteit a magyar irodalomból.

Ez az említett esszé egyébként is kulcsfontosságú írás ebben a kötetben, ugyanis – 2011-ben – élesen világít rá a jelenkori magyar szellemi kettészakítottság eredendő okaira. Itt éppen Szegedy-Maszák Mihály felfogását támadja meg. Amely szerint „»át kell [...] értelmezni a nemzeti hagyomány öröklött fogalmát, hogy eltávolodhassunk a nemzetállam teremtette hagyományoktól, közelebb kerülve ezáltal a művelődés nemzetközi eszményéhez«”. Vagyis: nemzeti gondolkodás és érzelmi világ helyett, sőt ezzel szemben: a nemzetközi! S az irodalmi alkotásokhoz közelítés módja is alapvetően megváltozott ebben az új felfogású „diskurzusban”: az irodalom elsősorban mint „nyelvi jelenség” vált a kutatás fő szempontjává. Ily módon eleve ki lehet (sőt, ki is kell) kerülni az esetleges nemzetinek, történelminek minősülő referenciapontokat. E célra megvoltak már, megvannak és nagy erővel működtek (jelenleg is működnek) a parttalanul áradó nemzetközi tudományos előmunkák, elméletek, nyomasztóan divatos iskolák és rajongva idézett személyek. Olyannyira, hogy az idők folyamán éppen ezek a külföldi jelenségek és áramlatok, az agresszíven új szemlélet és harcias gyakorlat vált dogmatikussá. Igen: a „modernizációból” időközben dogmatizmus lett. S ennek a dogmatizmusnak a nevében fordulnak szembe neoliberais gondolkodók a nemzet „fundamentalista fogalmával”. Miként ezt többek között Gyáni Gábor is tette. „A helyes önszemléletet Habermastól veszi át a szerző, aki azt írta: »fel kell adnunk a saját tradícióba vetett naív hitet«” (*Nemzeti, nemzetközi, magyar*). Ezek a teóriák – világít rá Ács Margit – láthatólag a nemzeti tudat rombolására, netán megszüntetésére készültek valahol, s ha az irodalom, a nemzeti irodalom életére vonatkoztatjuk, nem jelentenek mást, mint azt, hogy le akarják metszeni gyökérzetükről a nemzeti irodalmat. Mindez az ideológiai (és politikai) mozgalom egybevág a szétterülő divatos nemzetközi eszmevonulatokkal, s célja is ugyanaz: a tradícióitól megfosztott nemzeti (és azon belülük sok más egyéb) közösségek végzetes legyengítése. Hogy mennyire aktív és szervezett ez a „nemzeti”

elleni offenzíva – erre is hoz egy drasztikusnak is mondható példát szerzőnk –, azt a 2011-ben kiadott, Sándor Iván által szerkesztett tanulmánygyűjtemény is mutatja, amely címében tipográfiailag is kihívóan súlyosbítja ennek az értelmiségi csoportnak a reagálását (rájátszva egy sokkal korábbi antológia emlékére) a 2010-es országgyűlési választás eredményére: *Mi a magyar MOST?* Ebben a kötetben nem szerepel konzervatív szemléletű szerző, csak balliberálisnak nevezett értelmiségieknek jutott hely benne. Ők is már csak korántsem friss és koherens érvrendszerrel, sokkal inkább elhervadt régebbi gondolatok ismételtetésével jönnek elő (*Mennyire legyen magyar a magyar?*).

Vajon a kortárs magyar irodalom hogyan viseli ezeket a meg-megújuló, „öt” és a róla szóló „narratívát” is átformálni akaró szellemi erődemonstrációt? Az írónak szóló szemléleti-ideológiai üzenetek telítve voltak, vannak tiltásokkal és tabukkal: a képviselői szerep, a kollektív identitás, a központ keresése, a valóságreferencia, a nagy elbeszélés, a linearitás – mind-mind meghaladott, netán káros jelenséggé, sőt a maradiság tünetévé váltak. Miközben „a hermeneuta végre fölé kerekedett a vizsgált műnek, amely most már megnézheti magát értelmezés nélkül”. Ám az irodalom ellenállt – konstatálja Ács Margit. „Úgy látszik – írja –, maga az alkotási folyamat előbb söpörte félre a tabukat, amelyek sok íróat frusztráltak egy-két évtizedig, mint hogy az irodalomról való hivatásos, mondhatni, akadémikus, elméleti gondolkodás lemondott volna róluk” (*Az író kiűzetése az irodalomból*).

A fent körvonalazott fogalmi háló („paradigma”) keretein belül mozog szerzőnk több más egyéb elméleti megközelítése is ebben a kötetben. Ilyen például a nyugvópontra aligha juttatható, keservesen régi vitatéma a „népi” és az „urbánus” fogalmak tartalma és működési logikája körül. Itt úgy foglal állást, hogy ennek a két szemléleti (és még sok egyéb típusú) különállásnak és ellentétnek alapvetően a nemzethez való viszony volt (és nyilván ma is az) a vízvonalstója. Hiszen a „népieknek” mondott írók éppolyan városi (urbánus) életet éltek, polgári értékekkel, mint az urbánusoknak nevezett társaik. S ugyanabban a modern szellemi áramkörben voltak otthonosak, mint amazok. A döntő különbség tehát nem ezekben a kritériumokban van. Hanem a nemzet lényegének és fontosságának, értékeinek értelmezésében. Azaz a „népi” gondolkodásmód valójában az elsődlegesen nemzeti értékeket (benne például a történelmi tudatot, a népi, paraszti kultúrát) helyezte (helyezi) méltó helyre gondolkodásában, míg az „urbánusok” ezt kevésbé (vagy egyáltalán nem) tették, teszik, inkább a mindenáron nyugati típusú modernizáció prioritását vallották s vallják. Történelmileg jól jellemzi e kétféle szemléletet a két tábor gondolkodása például a határokon kívül rekedt magyarság, a vidéki Magyarország vagy a szociális kérdések mint magyar „sorskérdések” primátusának, avagy csak másodlagos-harmadlagos fontosságának, értéktartalmának megítélésében. Éppen ezt az egyik súlyos kiszolgáltatottságot hozza előtérbe Ács Margit kötetében egy mélyen érzően szép tanulmány Kodolányi János „szociális indulatú” novelláiról, megdöbbenő párhuzamokkal a mával: a keresztény kultúra nyugat-európai sorvadása, párhuzamosan a „liberális” kapitalizmus embertelenségeinek, pusztításainak mindennapos gyakorlatával. (Lásd még a kötetben: *Valóság és realizmus – nemzet és népiség*.) Szorosan ebbe a sorba tartozik a *Nyugat és Kelet az „euráziai” magyar lélekben – Kodolányi János Európa-kritikájáról* című írás is.

A kötet egy másik tematikai vonulata Ács Margit kritikusi („lektori”) világának és gyakorlati működésének megnyilvánulási körébe tartozik, s néhány itteni kiemelkedően fontos értékelő-elemző munkájáról külön is szólnunk kell. Az egyik ilyen esszé tanulmány a méltatlanul kevésbé ismert Gelléri Andor Endre valóságot és fikciót ötvöző önéletírása, az *Egy önérték története*. Ezt a különös történetesorozatot az 1942-es munkaszolgálatának idején írta Gelléri, s a mű – Ács Margit meggyőző értelmezése szerint – nagy erejű feszültségének folyamatos táplálója a személyiség hipertrofikus egy pontra koncentráltága. Ugyanis az egyetlen referenciapont önmaga íróságának a kérdése volt, ennek a létnek és gyakorlatnak a megragadható minősége és érvényessége.

Nagy történetként olvashatjuk Kertész Imre *Sorstalanság* című regénye recepciótörténetnek is felfogható megidézését – 1975-től egészen a Nobel-díjig. Nehéz eldönteni (sokat vitáztak róla), hogy mint irodalmi műalkotás beletartozik-e a kortárs magyar irodalom remekei közé. Ács Margit ezt nem állítja, azt viszont igen, hogy „maradandó jelentőségű” munka. S már 1975-ben is azt írta róla, hogy „az utóbbi évek magyar prózájának fontos műve”. Jóllehet már akkor sem regényként olvasta a könyvet, hanem „létértelmező konfesszióként”. S miben látja ennek a műnek a maradandóságát? Abban, hogy Kertész szembeszállt egy nagy erejű és széles kiterjedésű hamis tudattal: az évtizedek alatt fölépült holokauszt-dogmával, amelynek lényege – értelmezésünk szerint – úgy is fölfogható,

hogy ez a történetssorozat kiemelődött a történelem és a mindennapos valóság keretei közül, és behelyeződött egy, a mindennapok észlelésközeivel megközelíthetetlen világértelmezésbe. Kertész viszont szakított a dogmákkal, és visszahozta ezt a történelmi jelenséget a mindennapok értelmezhetőségi kereteibe. Minthogy „Auschwitz Auschwitz, Buchenwald Buchenwald, nem pokol, nem borzalom és nem is az évekkel később született utódok által kultikus fogalomként tett holocaust”. És ezzel a gondolkodói gesztussal támada meg Kertész a hosszú évtizeden át gondosan építgetett hamis tudatot (*A Sorstalanság negyven év múltán*).

Klasszikus műelemzésekkel is találkozunk Ács Margit szóban forgó kötetében. Kiemelkedően fontos és érdekes Nádas Péter *Világló részletek* és Vári Fábán László *Vásártér* című nagy munkáinak összehasonlító bemutatása. Különös műfajú mindkét mű, s a kortárs magyar próza súlyos darabja mindkettő. Történelem, családtörténet, szociográfia, lélektani regény – és még sok minden más mindkettő. Az elemző kritikus közös cím alá hozza a két munkát: *Sebzett családok gyermekei*. Ez a közös cím alá hozás nemcsak azért magyarázó értékű, mert rámutat a korszellem diktálta válogatásra az írói témák között, hanem azt is világossá és gondolkodói parancssá teszi, hogy nincsenek, nem lehetnek sem földrajzi, sem szociológiai választóvonalak a szenvedés és az emberi keservek és bűnök között. A budapesti zsidó és kommunista családban felnövő Nádas, valamint a kárpátaljai kis faluban tengődő Vári Fábán gyermekélete gonosz külső erők működésétől függött. A két vallomás egybehangzó, és „a két egymástól távoli helyszínen ugyanaz a történelem érhető tetten”. S tovább: a két könyv egyezik „az igazmondás, az illúziótlanág írói-emberi erkölcsében”.

Szép sorozatot jelent *Az én felsőházam* ciklusba sorolt, többnyire rövid, ám tömör és kifejező, személyes élményekre épülő, mozgóképszerű témavonulat. Az elbeszélő itt háttérbe húzódik, ám mégis az ő személyiségén keresztül jut el az olvasó a nagy nevekhez mint témákhoz. Klasszikus kisesszék ezek, amelyekben nem elsősorban irodalom- vagy művelődéstörténeti értékeléseket találunk, hanem az egyes kiválasztottak karakterét, emberi-szellemi arculatát hozza közel a megfigyelő. Ez a sorozat a kötet – mindennapos értelemben is – legszínesebb (sőt legszórakoztatóbb) fejezete; a kétféle személyesség (az alanyé és tárgyáé) minden színével, finom rezdülésével. Nehéz kiemelni egyet-egyét ezekből a képsorozatokból, ám mégiscsak érzékeltetnünk illik legalább a hangulatot, és dicsérnünk a szerző beleérző képességét, nüanszokat is megragadó finomságait, nemegyszer szépírói megközelítéseit.

Vas Istvánról születésének századik évfordulóján emlékezik meg. Többek között arról ír, hogy annak idején „égetően szüksége” volt Vas István hatására. Megkapó példa számára például Vas folyamatos önreflexiója, s ha kellett, önkorrekciója. Például, hogy „az ő útja is a kész teóriák, a marxizmus naiv elfogadásán keresztül vezetett a felocsúdáshoz, a Vas István-i egy-emberi megátalkodottsághoz”. Egy más helyen az idős Simonyi Károllyal való beszélgetéseit ekként summázza: „Szerencsém volt, hogy találkozhattam vele, életem rendkívüli adománya.” Érezhető, hogy ezek a szuggesztív emberi hatások már nem az irodalomtörténeti vagy más tudományos diszciplínák körébe sorolhatók, ám nélkülük azoknak a művelése szárazabb lenne, lett volna. S a sorozat láthatóan nagy kedvvel és érzékenységgel folytatódik. Néhányszor mégiscsak tudományos megközelítéssel. Tömörségében és feszültségében is megkapó rajz, amit Hubay Miklósról, erről a rendkívül érzékeny, különös drámaíróról készített. Képes megragadni színpadi dramaturgiájának lényegét, miközben a személyiség karakterét és annak lélektani hátterét is megvilágítja. Például, hogy legjobb színdarabjaiban nem az embert körülvevő hatalmi játszmák foglalkoztatták, hanem az a tény, hogy „saját emberi természetünkben nagyobb zsarnok les ránk, veszedelmesebb csábító, mint bármely ügyesen összeszerkesztett hatalmi gépezet [...]” Ő maga „elfogadta a bűnt, az emberi gyengeséget, de nem űzött belőle divatos kultuszt, nem fosztotta meg a tragédia méltóságától”. Felidézi Ottlik Géza alakját is, akinek oly fájdalmas volt észlelnie, hogy még az igazi barátai sem írtak róla, vagy ha mégis, nem úgy, ahogyan szerette volna... Hangulatos portrét rajzol továbbá Mándy Ivánról, erről a szintén különc, kitűnő prózaíróról. (Csak egyetlen finom észrevételét idézzük ide a sok közül: „Óvakodott az okoskodástól, az elméleti vitáktól. Legyintett az ilyesmikre, nem foglalkozott velük. Biztonságra törekedett, ami abból is kiderült, hogy akárhová ment, mindig bécsi szeletet rendelt.”) És így tovább, sorolhatnánk a szép és megkapó miniatűröket a kötetből.

A tartalmas és különösen jól sikerült hangversenyek után szokás ráadást adni. Nos, Ács Margitnak ebben a kötetében – az utolsó előtti lapokon – remek kis írás jelenti a ráadást: *Milyen lélekkel készülök*

a karácsonyra? Éppen mézeskalácsok tömegét készíti, amely süteményeket még külön-külön ki kell díszítenie. S nem tudja, miért kínozza magát az efféle bántó kötelességgel. Már november óta ideges, ha a karácsonyra gondol. Ennek nincs értelmes magyarázata. Mégis megteszi évről évre. Az egyéb, ilyenkor szokásos rituálékkal együtt. De a megfejtés mégsem marad el. Miért? Hát ezért: „Mert kényszer alatt állok, hogy az ünnep tökéletes legyen.” S nemcsak az ünnepről van itt szó – gondolhatjuk. Hanem egy kiküzdött, gazdag tartalmú életformáról, kötelességtudatról, morális és akarati törekvéseiről arra, hogy életében, munkáiban a legjobbat nyújtsa. Akár szenvedések árán. (L'Harmattan, 2019)

FERENCZI KÁROLY, Jól van fiam, semmi baj..., 2005